

Dezső Tamás

***Kollektív és családi emlékezet
Az első világháború 100. évfordulója
Megnyitóbeszéd***

Abstract

The memory of the Great War is made up of three levels: national memory (the Hungarian tradition of remembrance), the community level (to commemorate the victims of smaller communities), and the family level (to remember the losses of family members). The Austro-Hungarian Empire lost 1.1 billion lives, the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University lost 141 lecturers and an unknown number of students, who lost their lives on various fronts of the Great War. Almost all of the Hungarian families were affected by losses of lives. My great-grandfather was reported to his family as missing in action on the 20th of September, 1916 on the last day of the Brusilow offensive on the Russian front.

The Great War, the last of the classical wars, a two dimensional war caused terrible losses not only in human lives (mainly of soldiers), but changed the world – irreversibly: two totalitarian ideologies (red and black) was born on its ruins, only to ‘consume’ further tens of billions of lives during the IInd World War.

Keywords: Great War; 20th Train-Band Infantry Regiment, Nagykanizsa; Brusilow offensive; losses of the Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University, Budapest; national remembrance; community remembrance; family remembrance

Tisztelt Kollégák!

Nagy tisztelettel köszöntök minden vendéget és előadót az ELTE Bölcsészettudományi Karán az I. világháború kitörésének 100. évfordulója tiszteletére rendezett emlékkonferencián. Külön köszöntöm Schmidt Mária főigazgató asszonyt, Glatz Ferenc elnök urat, Maruzsa Zoltán helyettes államtitkár urat, Szávai Ferenc rektor urat, Fischer Ferenc dékán urat, Borsodi Csaba és Erdődy Gábor rektorhelyettes urakat, Izsák Lajos és Székely Gábor professzor urakat, szekcióelnökeinket, valamint minden kedves kollégámat és vendégeinket. Engedjék meg, hogy külön köszöntsem Robert Evans professzor urat, az Oxford University professzorát, akit holnap a Bölcsészkar közös akaratából az ELTE díszdoktorává avatunk. Mint a jövő díszdoktoroktól a Kar elvárja, professzor úr ezen konferencia keretei között díszelőadását megtartani.

Engedjék meg, hogy rögtön köszöntöm elején megköszönjem mindazon kollégáimnak és támogatóinknak áldozatos munkájukat, akik segítettek a konferencia megszervezésében: Antal Gábor, Hevő Péter és Madarász Anita doktoranduszoknak, valamint Majoros István professzor úrnak.

Ez a konferencia különbözik minden más konferenciától. Nem kívülállóként, a szakmai elfogulatlanság kényelmes védőbástyái mögül szemléljük az eseményeket, hanem ezen események mögött saját történelmünket is megéljük. Bizony érzelmektől sem mentesen emlékezünk a Karunk 1635-ös alapítása óta eltelt 378 év magyar történelmének szinte minden eseményére, mert ezek az események nem csak Magyarország történelmének, hanem bizony Karunk történelmének is részei.

Oktatók emlékműve – Trefort-kert

Diákjaink, volt diákjaink harcoltak az újkori és jelenkori magyar történelem minden háborújában. Ott voltak és életüket áldozták 1652. augusztus 25-én a török ellen vívott vezekényi csatában (gróf Eszterházy László és Gáspár), 1664. július 19-én az Ali esztergomi pasa csapataival vívott lévai csatában (báró Koháry István), 1686-ban Buda viszszaevételénél (Miskey István Fülek főkapitánya, gróf majd herceg Eszterházy Pál, gróf Bercsényi Miklós). Diákjaink 1848-ban légiót alakítottak és harcoltak a magyar szabadságért a Délvidéken és a Tisza mentén. Az I. világháborúban sok diákunk és oktatónk áldozta életét a különböző frontokon. Emlékművük az Egyetem téren és a Trefort-kertben, a Bölcsészkar campusán áll. II. világháborús áldozatainknak, akik életüket áldozták a Don-kanyarban a lövészárkokban vagy munkaszolgálatosként, a bombázások alatt vagy valamelyik láger poklában azért, amiben hittek, vagy amiben egyáltalán nem hittek, idén ősszel, november 13-án állítunk emlékművet. Alig másfél hónappal ezelőtt, március 21-én, a Gólyavár falán a lengyel és a magyar köztársasági elnökkel emléktáblát avattunk Korompay Emánuel Aladár tartalékos lengyel századosnak, akinek az abszolutóriumát Karunkon 1912. október 3-án állította ki Fináczy Ernő dékán, aki végigharcolta az I. világháborút, részt vett Przemyśl védelmében, majd beállt Pilsudski hadseregébe és harcolt a lengyel függetlenségért. A varsói Józef Pilsudski Egyetem magyar lektoraként vonult be a lengyel hadseregbe, és valamikor 1940. április-májusában a sztárobjelszki fogolytábor 3.739 lengyel tisztjével együtt – a katóli mészárlás részeként – agyonlőtték.

Hallgatók emlékműve
Egyetem tér

Ezek a csaták és háborúk tehát nem csak az ország dicsőségei és tragédiái,

hanem a mieink is. Mi tehát saját jogon, történelmünk és hagyományunk szer-
ves részeként emlékezünk most az I. világháborúra. Ezen háborúk áldozatai
nem csak a nemzet, hanem bizony nagy számban a Bölcsészkar áldozatai is.

A Nagy Háború drámai módon zárta le a hosszú 19. századot. A korábbi
háborúktól eltérő méreteivel, beleértve az áldozatok nagy számát – hiszen
itt egy nap, vagy éppen néhány óra alatt, egy-egy rohamnál, annyi ember
esett áldozatul a géppuska- és ágyútűznek, mint korábban egész háborúk
alatt – teljesen átértelmezte az embereknek a háborúról alkotott képét. Ez a
nagyságrend, valamint az egész világra, a gyarmatbirodalmakra kiterjedő
dimenziói, a világ, és Trianonnal Európa politikai térképét is teljesen átala-
kító, és ezzel a II. világháborút, mint világhégést előrevetítő következményei,
hamar világossá váltak mindenki számára. Akkorá rést ütött a polgári tár-
sadalom fejlődésének fantasztikus ütemén, amely egy időre visszavetette a
világ fejlődését. Kinyitotta Pandora szelencéjét, amelyből totalitárius rend-
szerek, vörös és fekete szellemei bújtak elő, hogy hosszú időre a félelem és
rettegés ködét borítsák Európára és mai napig éreztessék hatásukat.

Ez a háború még hagyományos, kétdimenziós háborúnak indult (a légi-
erő és a páncélos fegyvernem csak a háború második felében jutott némi
szerephez). Ebben a háborúban katonák milliói estek úgy el, és további
milliói sebesültek úgy meg, hogy valaki rájuk célzott és lőtt. Egy golyó
egy ember. Ember ember ellen, szurony szurony ellen, puska puska el-
len, ágyú ágyú ellen. A célzott lövések – akár géppuskával, akár kara-
béllyal adták is le azokat – közelebb hozták a halált az emberhez, mint
az ágyútűz, vagy a II. világháború szőnyegbombázásai, amikor az égből
úgy hullott alá a névtelen halál, mint a zápor, és változtatta pokollá ár-
tatlan civilek millióinak életét és döntötte teljesen romba Európát. Ezt a
háborút még nem népiértő ideológiák jegyében vívták. A II. világháború
szervezett népiértő ideológiáival és eszeveszett totális pusztításával szemben ez a
háború még követte a hagyományos háborúk logikáját és erkölcsiségét.
A brit tisztek legfontosabb fegyvere még mindig a pálcájuk volt és bűn-
nek számított hétrét görnyedve haladni a gyilkos géppuskatűzben – meg
is lett a következménye: a halálozási ráta élén mindkét oldalon a tiszti és
altiszti állomány szerepelt. A Nagy Háború a korábbi háborúk korszak-
ának heroikus és mégis drámai, monumentális korszakzárása volt. Eb-
ben a háborúban még szinte mindenki hősnak számított.

A korábbi háborúkhöz viszonyítva az I. világháború szinte elképzelhetet-
len méretű pusztulást hozott a katonákra, akik a lelkesedéstől, vagy éppen a
harctéri pszichózistól vezérelve tömött sorokban másztak ki a lövészárók-
rendszerekből és rohamoztak a szögesdrótakadályokon keresztül a géppus-
kák halált osztó golyózáporában, vagy az ellenséges tüzéség zárótűzésében. A
rohamok első perceiben, mint például 1916. július elsejének reggelén, a nyu-
gati fronton, a Somme mentén, egész alakulatok semmisültek meg. A brit ex-

pedíciós erők 1. Királyi Inniskillingi Muskétás zászlóalja (1st Royal Inniskilling Fusiliers) például, amely 101 évvel korábban, Waterloo-nál egy egész délutánon át állta gyalogsági négyszögben a francia tüzérség tüzeit, ekkor, 1916. július elsején, a roham első percében 246 halottat és 322 sebesültet veszített és pár óra alatt a zászlóalj szinte teljesen megsemmisült. A halál a másik oldalon is ugyanilyen rendet vágott a katonák és az emberéletek soraiban. Volt olyan német század, amelynek századnaplójába a háború négy éve alatt kétezer nevet jegyeztek be. A század tehát többször teljesen elpusztult. Annak az esélye, hogy az 1914-ben bevonult állományból egy frontszázadban valaki még 1918-ban is szolgáljon, minimális volt. 1914 októberében az első yperni csatában a sorozatos német rohamok addig nem értek véget, amíg 41.000 német katona, köztük 25.000 német egyetemista önkéntes nem vesztette életét. Ezt a tragédiát nevezi a hagyomány gyermek-mészárlásnak (Kindermord bei Ypern), vagy az ártatlanok lemészárlásának. Ezeknek a német diákoknak szeptemberben még azt mondták, hogy a tanév kezdetére már hazatérnek. Sohasem tértek haza, sohasem végeztek, örökre egyetemisták maradtak. A sors különleges fintora, hogy valószínűleg pont az a 25.000 német egyetemista, az az elveszett generáció esett itt el, aki meg tudta volna állítani annak a Németországnak a fasizálódását, amelyben a náci mitológia-gyártás, énekelve a halálba menetelő hősöket faragott belőlük. Első temetőjük kapuján még ott díszeltek a német egyetemek címerei.

Wirth János

Bátorsággért érdemérem

A Központi hatalmak 4 millió elesett katonájára és az Antant 5,7 millió katonájára ugyanennyi polgári áldozat jutott. A polgári áldozatok jelentős része azonban – szemben a II. világháborúval – nem a harci cselekményeknek esett áldozatul, hanem az éhínségnek és főleg a spanyolnáthának.

Az I. világháború azonban nem csak kollektív emlékezetünk, nem csak Európa, Magyarország, az Egyetem és a Kar történetének része, hanem bizony része a családok történetének is. A Monarchia 1,1 millió katonai áldozata a magyar társadalmat, a családok életét is drámaian érintette. Apák és testvérek vonultak 1914 augusztusában – szeptemberében virágokkal a sisakjaikon vidáman a háborúba, hogy onnan százezrek sohasem, további százezrek pedig sebesülten, vagy megnyomorodva térjenek haza. A magyar bakák ugyanúgy szenvedtek, mint nyugati katonatársaik.

Az I. világháborús emlékeket a családok féltő gonddal őrizték, Így tett apai nagyanyám, a bécsi családból született Wirth Margit is isten nyugosz-

talja. A családi ereklyék között apai dédapám kitüntetései is szerepeltek:

A még Ferenc Józseftől kapott *Der Tapferkeit* ('Bátorságért') egy ezüst vitézségi érdemérem volt. Később IV. Károly nevében is osztották a kitüntetéseket. Károly csapatkeresztet kaphatott, aki legalább 12 heti frontszolgálati időt töltött a lövészárkokban. Akik kitűntek bátorságukkal, azok *Fortitudini* ('Bátorságért') bronz vitézségi érdemérmet, további bátorságukért ezüst érdemérmet is kaphattak. A háborús sebesülésért járt a *Laeso Militi* ('Sebesülésért') cink érdemérem.

A fronton a csaták és rohamok közötti hétköznapiakon, a veszélyeken és nélkülözésen eluralkodó fásultság vett erőt. Mindenki próbált otthonosan berendezkedni. Ezen a képeslapon Wirth dédapám látható kedvenc kutyájával – frontszolgálati idill jellegzetes németes magyar helyesírással.

Wirth János a kutyájával

A tábori posta a hadifogolytáborban is váratlanul megbízható volt. Családunk egyik barátja, talán nagyanyám egyik udvarlója karácsonyi üdvözlőlapja a 'transzbajkáliai' Beresowkából, Szibéria mongol – kínai határvidékéről jutott el Nagykanizsára. Karácsonyi lap, japán gésával, a Bajkál-tavon túlról, Nagykanizsára – szürreális és mégis valós.

A posta azonban nem csak a háború csalóka idilljét közvetítette az otthon rettegőknek. Jöttek olyan, félelmetes lapok is, amelyekről meghűlt az otthon maradottakban a vér ... Ez a *Feldpostkarte* 1916. október 11.-én kelt. Az eltűnés dátuma 1916. szeptember 20, a Bruszilorv offenzíva utolsó napja. Az offenzíva mindkét félnek óriási veszteségeket okozott. A németek 85.000, a Monarchia 600.000 embert, az oroszok 800.000 embert veszítettek. A hadnagy reményt keltő mondata sajnos nem bizonyult igaznak. A nagykanizsai 20. népfelkelő gyalogezred fele odaveszett, köztük dédapám is. Ezek a népfelkelők voltak azok, akik 1914. augusztus 26-án Chodelnél fényes diadalt arattak: váratlanul áttörték az áthatolhatatlan orosz védelmi állásokat, de súlyos árat fizettek érte. A „soproni 18. ezredből három gyenge századnyi katona maradt, a nagykanizsai 20-asok minden második embere elesett, a veszprémi 31-esek 1/3-a odaveszett.” Tízezer emberből négy és fél ezren éltek túl a rohamot! Talán ebből a korai ütközetből maradt a családjunkra a *Der Tapferkeit* ('Bátorságért') ezüst érdemérem.

Ezek után nem meglepő, hogy az I. világháború emlékezete ma is él és komoly hatást gyakorol Európa társadalmaira. Részévé vált a kollektív emlékezetnek, viszonyítási pont lett, nem csak a történelemtudományban, hanem az irodalomban is. Nem sorolom fel azokat a klasszikusokat, akik megrendítő erővel ábrázolták a Nagy Háború drámai eseményeit, egyéni emberi tragédiáit. Itt csak egy példát hozok, Kipling egyik kevésbé ismert, de biz-

tos, hogy legdrámaibb mondatát, amit életében leírt, helyesebben több száz-ezerszer kőbe vésett: az ismeretlen brit katona sírfeliratát. „*A Soldier of the Great War, Known onto God*” (A Nagy Háború Katonája, Isten tudja, ki ő)

A hadisírgondozóknak hála, a temetők és emlékművek láncja jól kirajzolja a nyugati front egykori vonalát. Az őszi és tavaszi szántások idején a véráztatta föld ezeken a területeken vasat terem. A földek, a parcellák szélén kupacok emelkednek abból az ekék által kiforgatott fémtörmelékből, amelyet a háború négy éve során elhasznált és kilőtt több millió tonna vas, ólom és réz alkot. Itt, a Nagy Háború alatt a földeket nem sárkányfogakkal vetették be, mint az ókori Thébában, hogy abból harcosok sarjadjanak, hanem véres vassal, hogy itt többé semmi se teremjen meg.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! A konferenciát megnyitom. Köszönöm, hogy meghallgattak.